

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi
Journal of Academic Language and Literature
Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 3, Eylül/September 2020

Jale GÜLGEN BÖRKLÜ

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe
Üniversitesi
jalegulgen@aku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9755-1049>

**Orhan Kemal'in *Eskici Dükkânı*'nda
Toplumsal Değişme ve Aile**

*Social Changes and Family in Orhan Kemal's
"Eskici Dükkânı"*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 23.05.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 31.08.2020
Yayın Tarihi/Published: 11.09.2020

Atıf/Citation

Gülgen Börklü, Jale (2020). Orhan Kemal'in *Eskici Dükkânı*'nda Toplumsal Değişme ve Aile.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 4 (3), s. 157-183. DOI: 10.34083/akaded.741969.

Gülgen Börklü, Jale (2020). Social Changes and Family in Orhan Kemal's *Eskici Dükkânı*. *Journal of Academic Language and Literature*, 4 (3), p. 157-183. DOI: 10.34083/akaded.741969.

<https://doi.org/10.34083/akaded.741969>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Toplumsal değişme, toplumların hayatında hızlı ya da yavaş yavaş gerçekleşen, devamlılık gösteren ve bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade eden bir kavramdır. Aile ise bu yapının en küçük canlı birimi olarak hem bu değişmelerden etkilenir hem de bu değişmeleri şekillendirir. Türkiye’deki toplumsal değişimlerin ailede yarattığı sancılar, romancılarımızın her zaman ilgi duyduğu bir mevzu olagelmıştır. Bu mevzuya dikkatle odaklanan isimlerden biri “toplumsal değişmenin romancısı” olarak tanınan Orhan Kemal’dir.

Bu çalışmada Orhan Kemal’in “*Eskici Dükkânı*” adlı eseri “toplumsal değişme ve aile” açısından incelenecektir. Eserde siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimlerin hızlı olduğu ve sancılı bir toplumsal değişim sürecini zaruri kıldığı 1950’li yılların Türkiye’sinde, zanaatkâr bir ailenin neler yaşadığı, nasıl çetin bir süreçten geçtiği takip edilecek, bunun nedenleri üzerinde durulacaktır. Yazar, toplumsal değişme süreçlerinin aile üzerindeki etkilerini nasıl yorumlamıştır? Hangi yönlerini özellikle öne çıkarmıştır? Söz konusu aile, yeni iktisadî anlayışla gelişen üretim-tüketim ilişkilerine neden uyum sağlayamamıştır? Bu uyumsuzluğun kefareti ne olmuştur? Ailenin gündün güne çöküşüne ivme kazandıran unsurlar neler olmuştur? Geleneksel değerler-modern değerler farkı aile fertleri arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirmiştir? Bu sorulara cevaplar aranırken, bütün bunlarla yazarın okuyucusuna nasıl bir mesaj vermek istediği de ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Kemal, *Eskici Dükkânı*, toplumsal değişme, aile

Abstract

Social change is a concept that takes place in the life of societies quickly or slowly, shows continuity and expresses the transition from one state to another. The family, on the other hand, is affected by these changes and shapes these changes as the smallest living unit of this structure. The throes is created in the family, by social changes in Turkey, a subject that has always been interested in our novelist of all time. One of the names that carefully focus on this issue is Orhan Kemal, who is known as the “novelist of social change.”

In this study, Orhan Kemal's work named “Eskici Dükkânı” will be evaluated in terms of “social change and family.” In the novel, political, economic and technological change is rapid and painful process that makes it indispensable to social change in Turkey during the 1950s, what a family of artisans live and how they go through a difficult process will be followed, the reasons for this will be emphasized. How the author interpreted the effects of social change processes on the family? What aspects did he particularly emphasize? Why did this family in question fail to adapt to the relations between production and consumption developing with a new economic understanding? What was the penance of this mismatch? What were the factors that accelerated the family's collapse from day to day? How did the traditional values versus modern values shape the relationships among family members? While looking for answers to all these questions, it will be tried to reveal how the author wanted to give a message to his reader.

Keywords: Orhan Kemal, *Eskici Dükkânı*, social change, family

Giriş: Toplumsal Değişme ve Aile

Değişme doğanın kendi iç yapısının, varoluşunun bir gereğidir. Zorlama, yapay ve dış destekli bir oluşum değil; çok yönlü, soyut, karmaşık bir kavramdır. Bireysel ve toplumsal düzeydeki her değişme kendi içinde birçok karmaşık sorun içerir; yani değişme doğası gereği çatışmalı, aşamalı ve zigzaglar çizen bir süreçtir (Yaka 2001: 36). Değişme, evrenin en önemli karakteristiği olduğuna göre değişim, toplum açısından da bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Yaka 2001: 42). Toplumsal değişme, belirli bir toplumda, belli bir zaman aralığında, nedenleri ve sonuçları az çok gözlenebilen, tüm sosyal ilişki ve öğelerde meydana gelen, somut, olgusal değişimler, başkalaşmalardır. Değişmede hem iç hem de dış dinamikler rol oynamaktadır. Anlık bir olgu değildir, bir sosyal süreçtir; zaman zaman ağır işlese de kesintisizdir. Bireysel istek ve iradelerin dışında gerçekleşen toplumsal bir mekanizmadır (Yaka 2001: 44).

Kongar'ın Berelson ve Steiner'den aktardığına göre "her ne kadar hayatta her şey değişmekte ise de, toplumsal değişme yalnızca toplumun yapısındaki temel ve geniş değişimleri belirtir: Ailenin örgütlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlardaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojideki değişimler. Terim, toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymaları belirler" (Kongar 2000: 55). Toplumsal değişme toplumsal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli değişimlerdir. Toplumun yapısı toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme, ilişkilerin, değişmesidir. Bütün bunların ardında da toplumsal bireylerin, yani aktörlerin davranış değişimleri yatar (Kongar 2000: 56). "Toplumsal değişim en temelde insanın kendisini çevreleyen koşullardaki farklılaşmalara uyum yeteneğinden kaynaklanır." İnsanın kendi dışındaki dünyaya uyum kabiliyeti diğer canlılara göre çok daha fazla gelişmiştir. İnsanın bu uyum yeteneği pasif bir değişimden değil, aktif bir biçimde koşullara müdahale edebilmesinden kaynaklanır. Toplum da kolektif olarak insanın bu özelliğini bünyesinde taşır. Kendi iç değişimlerinden ve dışındaki koşulların etkisiyle toplum daima bir yeniden kurulma süreci içindedir (Sunar 2015:2). İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişme hem üretim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine, hem de anlamların değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır... Hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesi genel toplumsal değişmeye yol açar. Toplumsal değişimin temelinde belli bir anda, belli bir toplumda ya teknoloji ya da ideoloji yatar. Değişme bir defa başladıktan sonra ise, teknoloji ve ideoloji birbirlerini etkilemeye başlarlar (Kongar 2000: 24).

Aile, toplumların en önemli birimidir. İnsanın en dar anlamda gerçekleştirmeyi başardığı sosyal bir örgütlenme modelidir. Bu bağlamda aile, en küçük bir sosyal birlik olarak değerlendirilmektedir (Subaşı 2020: <http://necdetsubasi.com>). 19. ve 20. yüzyılın değişim çağı olduğunu, buna bağlı olarak bu dönemlerde bütün toplumların

temel karakteristiğini değişimin oluşturduğunu söyleyebiliriz. “İmparatorluklar yıkılıp, ulus devletler kurulurken, demokratik cumhuriyete doğru bir eğilim başlamıştır. Toplum düzeni değişime uğrarken, yaşanan bu değişimlerden toplumsal yapının diğer üniteleri gibi, aile de kendi payına düşeni almıştır.” (Bayer 2013: <http://static.dergipark.org.tr/>) Aile, ülkede meydana gelen değişim ve dönüşümlerin etki ve sonuçlarının en belirgin olarak izlendiği toplumsal kurumların başında gelmektedir. Aile kendisini var eden bazı temel hususlar sabit kalmakla beraber, tarih boyunca çeşitli yönlerden değişimlere uğramış bir yapıdır. Geleneksel yaşam biçiminden modern yaşam biçimine geçişte yaşanan çelişkiler ilk önce ve en fazla toplumu var eden en mühim canlı birimi aileyi de bir takım huzursuzluklarla karşı karşıya getirmiştir:

Geleneksel hayattan modern hayata aktarılışın sosyal ve ekonomik düzeyde ortaya çıkardığı göstergeler, ailenin de kurumsal açıdan yeni bir biçim almasını hızlandırmıştır. Toplumsal yapının prototipi sayılabilecek aile, böylece ortaya çıkan her düzeyde değişim ve farklılaşmanın belki de ilk mekânsal merkezi olarak dışsal etkilenimlere açık konuma sahip olmuştur. Modernleşme süreci, bir dizi değişken ekseninde gerçekleşmiştir. Sanayileşme, göç hareketleri, makineleşme, kentleşme, ulaşım ve iletişimin açtığı sınırlar içine son tahlilde aileyi de içine katacak kapsamlı dönüşümlerin önünü açmıştır (<http://necdetsubasi.com>, 2020)

Modernleşme sürecinin krizleri aileyi meydana getiren fertler arasındaki ilişkinin şekillenmesinde, kimi zaman bağların esneyip çözülmesinde etkin ve aktif bir rol oynamıştır.

Toplumsal değişim, gerçekleşmesi ve sonuçları bakımından toplumda mutlaka uyumsuzluklar, sürtüşmeler ve değişik dozlarda gerginliklere yol açar. Bu sorunların düzeyi, yoğunluğu ne kadar düşük olursa olsun değişim, doğası gereği sancılı bir süreçtir. Çünkü her değişim bir farklılaşma, başkalaşma, yani statükonun bozulması demektir. Her değişim, derecesine ve yoğunluğuna göre değişmeyi onaylayanlar-onaylamayanlar biçiminde bir ayrışmayı, kamplaşmayı gündeme getirmekte, dolayısıyla bu gruplar arasında bazen hafif, bazen daha şiddetli sürtüşmeler, çatışmalar görülmektedir; değişim çatışmalı bir süreçtir. Toplumların bir aşamadan başka bir aşamaya geçişi genel olarak hep gürültülü olagelmıştır (Yaka 2001: 44-45).

İşte bu değişimlerin toplum hayatında meydana getirdiği sarsıntılar, farklı bilim alanlarından aydınların ilgisini değişik düzeylerde de olsa –her zaman- çekmiştir. Bu alanlardan biri ve belki de en etkili edebiyattır. Özellikle roman türü, bu değişimlerin hiç fark edilmeyen yönlerinin “insan” a odaklanarak, ayrıntılı bir şekilde anlatılmasına son derece müsait bir türdür. Ülkemizde ta Tanzimat’tan başlayarak yenileşme hareketlerinin Tanpınar’ın yerinde tespitiyle bir “medeniyet krizi” ile başladığı düşünülürse; bu krizden en çok yara alan birim olarak ailenin de sanatın aynasında kendisine her daim bir yer bulması kaçınılmazdır. Bilhassa hızlı ve kontrolsüz

değişmelerin yaşandığı sancılı dönemlerde, sanat eserini kurarken romancının, toplumsal değişmelerin odağındaki temel birime, aileye yöneldiği görülür.

Toplumsal Değişmenin ve Ailenin Romanı: *Eskici Dükkânı*

Toplumsal değişmelerin yarattığı kaosu "aile" merkezinde ele alan romancılarımızdan biri Orhan Kemal'dir. Bilhassa "Çukurova" bölgesindeki "toplumsal değişmeleri" ve bu değişimlerin kimleri nasıl, ne kadar etkilediğini bütün gerçekliğiyle göstermeye çalışır. "Orhan Kemal hem kendi devrini hem de kendinden önceki devirlerin toplumsal değişim ve dönüşümünün nabzını tutarken sadece gündelik olayların değişim grafiğini oluşturmaz; bu gündelik olayların ardındaki niteliksel değişimleri yakalamaya, anlamlandırmaya ve okuyucuya aktarmaya çalışır." (Gültekin 2012: 42) Onun romanlarının taşıdığı en önemli değerlerden biri, Türk toplum yapısının belli dönemlerine ilişkin zengin sosyolojik materyal, özellikle de orta ve alt tabaka insanların yaşama şartlarına ilişkin gerçekçi ve son derece zengin insanî verileri içeriyor olmasıdır (Bezirci 1994:129). Bu zengin malzemenin en iyi değerlendirildiği ve işlendiği romanlardan biri de *Eskici Dükkânı*'dır.

Tahir Alangu Orhan Kemal'in romancılığını değerlendirirken yaptığı tasnifte *Eskici Dükkânı*'nı "Adana'da toprak ve fabrika işçilerinin dünyası" başlıklı bölüme alır (Alangu 1970: core.ac.uk/download/pdf). Eser ilk olarak 1948'de *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde "*Eskici ve Oğulları*" adıyla önce bir "hikâye" olarak yayımlanır (Narlı 2002: 17). Roman olarak 1958 yılında *Dünya* gazetesinde tefrika edilir, 1962 yılında Ak Kitabevince basılır. Memduh Ün tarafından filme de uyarlanmıştır. Geniş yankı uyandıran bu roman edebiyat-sinema dünyasında tanındıktan sonra Orhan Kemal romanın son iki bölümünü Ulvi Uraz'la beraber oyun hâline getirir ve 1968'de Ankara Sanat Tiyatrosu'nun İstanbul turnesinde sahnelenir. Daha sonra Orhan Kemal romanın adını "*Eskici Dükkânı*" olarak değiştirir ve bu isimle ilk kez Cem Yayınevi tarafından 1970 yılında basılır (Narlı 2002:184). Biz çalışmamızda eserin Tekin Yayınevine bu adla yayımlanan 1993 tarihli yedinci baskısını esas aldık.

Eskici Dükkânı'nda yeni üretim biçimleriyle baş edemeyen, uyum sağlayamayan Çukurova insanının mücadelesi, yenilgi ve zaferleri konu edilir (Narlı 2002:182). Eser, geleneksel ve modern düşüncelerin sürekli çarpıştığı, bireysel gel-gitlerin yaşandığı bir aileyi merkeze alır. Topal Eskici, karısı, iki oğlu, kızı, gelini ve torunlarının ekonomik sıkıntılarla başlayan gerilimleri romanın sonunda içler acısı bir drama dönüşür. Roman, toplumsal değişimlerin toplumun en küçük birimi olan ailede ne derece sancılı bir sürecin yaşanmasına neden olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Aile değişime ayak uydurmaya çabalarken sarsılır, tökezler ve nihayetinde parçalanmanın eşiğine kadar gelir. Eserde Türkiye'deki 1950'li yıllardaki değişim ve dönüşümleri, bunların yol açtığı sosyal ve ekonomik problemleri Çukurova ekseninde ve Topal Eskici'nin ailesi özelinde takip etmek mümkündür. "Tarımsal ilişkilerdeki

değişmeler, yeni teknolojik aygıtlar, makineleşme ve bunlarla birlikte gerçekleşen politik dönüşüm Türkiye'nin kentsel toplum yapısıyla birlikte kırsal kesimi ve köylü yaşamını da önemli ölçüde etkiler. Orhan Kemal'in romanda sözünü ettiği makineleşme, ani ve hızlı traktörleşme olgusu, topraksız köylü yığınlarını göçe hazır hâle getirirken Adana gibi Çukurova kentlerinde ciddi emekçi nüfusun oluşmasına neden olur. Köyden kente göçün bu birinci sacayağında ucuz emek işçileri ilk önce mevsimlik olarak, sonrasında temelli yerleşmek üzere Çukurova'nın yolunu tutmaya başlar." (Gültekin 2012: 56)

Eserde siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimlerin hızlı olduğu ve sancılı bir toplumsal değişim sürecini zaruri kıldığı 1950'li yıllarda bir ailenin yaşadıkları bütün yönleriyle gösterilmeye çalışılır. Teknoloji ve ona paralel olarak şekillenen modern zihniyet karşısında geleneksel anlayışta inat edenlerin nasıl büyük bir çıkmazın içine girdikleri, sosyal hayat içerisindeki yabancılaşmaları, çaresizlikleri özellikle Topal Eskici karakteri çevresinde gösterilir. Yitip gitmiş bir zamanın değerlerine tutunup, mazinin artık geri dönüşü olmayan hatıralarına takılıp kalmış Topal Eskici kaybetmek üzere olduğu ailesini bir araya getirmek için sonunda inadını rafa kaldıracak ve zamanın değiştiğini geç de olsa anlayıp kabullenecektir.

Değişen Ekonomik Şartlara Direnen Eskici Dükkânı

Topal Eskici, güm güm gümüleyen bir konağı olan atlı, arabalı, bahçeli, büyük bir çiftlikte büyümüş, varlıklı bir yaşam sürmüş ancak ülkedeki şartların değişmesiyle bu varlığını yitirmiştir. Bir zamanlar sahip olduğu hayat standartları git gide değişerek, kötüleşir. Bu kötü gidişat o kadar hızlı gerçekleşir ki Topal Eskici bunu bir türlü aksine çeviremez. Varlıklı olmak ve eski huzurlu günlerine kavuşmak ister ancak etrafında yaşanan değişimin bir parçası olmak için de hiçbir çaba harcamaz. Bu çabasızlığı onu ailesiyle birlikte çok çetin bir mücadeleye zorlayacaktır.

Romanın daha ilk paragrafında bereketli Çukurova'nın teknolojiyle birlikte değişen yüzünü görürüz. Develerin, çift atlıların, gıcırdayan öküz arabalarının geçtiği yollardan artık gümbür gümbür yükleriyle benzin, mazot kokulu homurtularıyla güçlü kamyonlar geçmektedir. Yazar eskici dükkânını, kentin yepyeni yüzüne paralel eski bir sokağa yerleştirir. Yanındaki daracık dükkânlara göre son derece geniş olan bu dükkânı "sedire yanlamış altın dişini göstere göstere gamsız kahkahalar atan geniş şalvarlı eski bir derebeyine" benzetir. Herkesin daracık dükkânlarda sıkış tıkış işini görmeye çalıştığı bu esnaf kalabalığı arasında oldukça geniş ve ferah bir dükkânda işlerini iki oğluyla birlikte yürütmektedir. Dükkân onlara fazladır, bir kısmını kiralasalar geriye kalan bölümü onlara yetecektir. Ancak Topal Eskici sahip olduklarını ticarî amaçla değerlendirerek kendine yeni gelir imkânları açmayı asla istemez, değişen yeni dünyaya entegre olmaya direnir; geleneksele sıkı sıkıya bağlı bir zihniyetle hareket eder. İşleri kötü gitmektedir, dükkânın en azından bir bölümünü kiralamak için

karşısına adaylar da çıkmaktadır ancak buna rağmen inadında diretir. Oğulları ile bu konuda uzlaşamazlar; iki oğlu da onu bu işin kârlı olduğuna bir türlü ikna edemezler. Topal Eskici için rızkını kazandığı bu dükkân âdeta kutsaldır ve kendisine avuç dolusu parayla gelenleri, ağız dolusu küfürlerle geri çevirir: "Dünyada mekân ahrette iman!" "-Para zoruyunan mekânımı mı daralatacaksınız?... Paranıznan beni benden mi edeceksiniz kitapsızlar.." (Orhan Kemal 1993:6) Devir sermaye devridir, Topal "işlerin akıntıya gittiği iyice kesat günler" geçirmektedir ancak yine de paranın gücüne karşı yelkenleri indirmez. Paranın refah, itibar ve statü getirdiği, her kapının sihirli anahtarı olduğu bir çağda, küçük oğlunun tabiriyle "kuyruğu diklik" eder.

Dükkânın bir bölümünün satılması yahut kiralanmasını çok makul bulan küçük oğul Ali'nin değişen dünyaya eklemleme çabaları sürekli olarak babasının inadı ile baskılanır. Hiç olmazsa dökülmüş sıvaların, örümcek ağları ile kaplanmış duvarların yenilenmesi gerektiğinin farkındadır. Ancak babaları dükkânı tadil ettirmek şöyle dursun, oğlunun gençlik hevesiyle duvarlara poster asma isteğini bile sert ve alaylı bir dille reddeder: "-Benim sağlığımda benim sözüm yürür. Ben cartayı çektikten sonra bıyıklarımızı kazıtıp oğlan gibi gezin isterseniz." (Orhan Kemal 1993:6)

Eskicinin içinde yaşadığı geçmiş dünyanın kabulleri ile küçük oğlunun büyük bir ilgiyle izlediği ve ayak uydurmaya çalıştığı yeni dünyanın arzu ve istekleri romanın sonraki bölümlerinde de yer yer çatışacaktır. Eskicinin huysuzluğunun, yalnızlığının ve yabancılaşmasının nedenlerinden biri içinde yetiştiği geleneksel kodları, yaşadığı çağda, hiçbir esnekliğe müsaade etmeden muhafaza etmesidir.

Değişen esnaf yaşamına bir ucundan eklemleme için de hiçbir çaba harcamayan Topal Eskici, yıllardır gelip giden müşterilerini asık suratı, tahammülsüz tavırları ve küfürlü ağzıyla yavaş yavaş kaybetmekte, işleri git gide bozulmaktadır. Topal'a göre bunun sorumlusu hemen karşısındaki dükkânın sahibi olan "tüyü bozuk göçmen"dir. "Camiye gitmediği, Cenabıallah nuruilahisini yüzünden sildiği, gavur içinde gavurlaşmış bir kanıbozuk olduğu" hâlde bütün müşterileri ona akmakta, ayakbaşı işlerini ona yaptırmaktadır. "Koca bir gün bağıra bağıra" geçip gittiği hâlde kazançları, büyük oğulla paylaşıldığı takdirde günlük geçimi sağlayamayacak kadar cüzidir. İki oğulun da ters giden ve geliri artık bütün ailenin ihtiyaçlarını karşılayamayan bu dükkân için başka hayalleri vardır: Daha hızlı ve seri bir üretim için yeni dikiş takımları temin etmek, bolca kösele ve deri alarak toptancının siparişlerine yetecek düzeyde kadın ve erkek ayakkabıları yapmak!

Ülkede yaşanan siyasal değişimler ile bunun tetiklediği ekonomik ve toplumsal değişimler, beraberinde yeni bir üretim ve tüketim anlayışını getirir. Her tarafta yeni iş alanları açılmakta, değişime uyum sağlayamayanlar buldukları ekonomik konumdan aşağıya doğru kaymaktadırlar. Topal bu yeni hayata ayak uydurmak için kılını bile kıpırdatmadığı gibi işini bu yeni anlayışa göre düzenleyenlerin hepsini de vatan haini, yazının çıplağı, asker kaçağı olarak suçlar (Narlı 2002:257). Göçmen yeni

dükkânıyla karşısında rakip olmadan önce, büyük oğlu da sabun fabrikasında vardiya ustası olarak çalıştığı dönemlerde Topal Eskici ekonomik anlamda refah günler yaşamaktadır. Lokantalara gidip gönlünce rakısını içmekte hatta eşe dosta bile ismarlamaktadır. Ancak büyük oğlu Mehmet işten çıkarılınca babasının yanında çalışmak zorunda kalmış, bu durum Topal Eskici'nin hâli hazırdaki geçim şartlarını büsbütün değiştirmiştir. Dükkâna gelen işler de artık fabrikaların ürettiği ucuz mala ilgi arttığı için iyice azalmıştır. Dolayısıyla Topal Eskici geleneksel değerlerine sıkı sıkıya bağlanmış olsa da, ekonomik şartlar onu da bir yanından değişime zorlamaktadır: Kendi yuvasını kurmuş üç de çocuğu olan büyük oğlu artık kendi başının çaresine bakmalı, babasının himayesinden çıkıp kendi ayakları üzerinde durabilmelidir. Eskici dükkânı, değişen ekonomik şartlar yüzünden artık büyük aileye yetemeyen bir ekmek teknesi olarak tartışmaların odağındadır. Romanın başında bir kısmının kiralınması bile söz konusu değilken, romanın sonunda cüzi bir fiyata satılarak aileyi hayata geri döndüren bir can simidine dönüşecektir.

Resul Ağa'nın Nazlı Torunu:

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz gibi Topal Eskici'nin hâldeki yaşamı büyük bir ekonomik buhrana sahne olsa da çocukluk yıllarında bambaşka bir yaşam sürmüştür. Hâldeki huysuz, kuyruğu dik, küfürbaz, asabi, inatçı Topal Eskici ile çiftlikte her türlü imkâna sahip bir şekilde büyüyen "nazlı çocukluğu" uzlaşamaz düzeyde farklı yaşam parçalarını düşündürür. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında getirdiği buhran, bir eli yağda bir eli balda geçirdiği çocukluk yıllarındaki bütün imkânları tuzla buz etmiştir. Topal Eskici, içinde büyüdüğü iyi şartların değişmesini yetmiş yaşında bile hâlâ kabullenemez. Bir zamanlar içinde bulunduğu refah düzeyi ile şimdi nefes almakta zorlandığı bir mengenevi andıran hayatını mukayese ettikçe kaderine hep kahreder:

"Tut, güm güm gümüleyen, altın babası büyük çiftçi Resul ağanın çiftliğinde dünyaya getirt, on yaşına kadar gak dedikçe et, guk dedikçe su, on yaşından sonra saçların Ahabülkehte kesilip ağırlığınca altın dağılsın fakir fukaraya, nenelerin, baban, anan, emmin, dayın, teyzen üstüne titresinler, ele avuca sığma, palazlanınca sırtında sırma işlemeli tozkoparan cepken, bacağında lâciverdin hasından şalvar, pırıl pırıl rujan çizmeler, altında bakla kır hâlis Arap kan kısarak, Çukurova'nın tozlu yollarını gece deme, gündüz deme arşınla, nerde muhabbet var koş, kim nereye avrat kapatmış haber al, var, git, bas, vur, kır, meclis dağıt, sağa sola sarı lira saçmaya alış, feleğin çemberinden geç, sonra da bir harp, bir taun, mal mülk kapanın elinde kalsın, bardağı yirmi beşlik açık şarabı bile bulama."(Orhan Kemal 1993: 10)

Topal Eskici'nin bu sözleri, içine doğduğu şartlarla, içinde yaşamak zorunda kaldığı şartlar arasında nasıl bir uçurum olduğunu da gösterir. Bu değişim aslında Türkiye'deki ekonomik değişimlerin, toplumun bir kesiminde nasıl bir fakirleşmeye yol açtığına da bir göstergesidir. Romanın birinci bölümünde Topal Eskici'nin

ağzından dinlediğimiz bu ferah yaşamın daha ince ayrıntılarını, hemen ikinci bölümde yazar okuyucuya verme gereği duyar. Böylece hem bir dönemin sosyo-ekonomik şartlarına ışık tutar, hem de okuyucunun Topal Eskici'nin nereden nereye geldiğini daha iyi kavramasına zemin hazırlar. Topal'ın ilk çocukluğunun geçtiği yıllar henüz ticaret usullerinin gelişmediği, tren yollarını döşenmediği, kamyonların tıkr tıkr işlemediği, mahsulün çok bereketli olmasına mukabil son derece ilkel şartlarda pazarlanmaya çalışıldığı yıllardır.

Yazar aynı bölümün devamında Topal'ın yaşadığı çiftlikte mükemmel şartlar içinde, ne kadar nazlandırılarak el bebek gül bebek yetiştirildiğini şaşaalı ayrıntılarıyla anlatır. Sepet sepet, küfe küfe meyveler arasında nazla niyazla büyütülür. On yaşına kadar uzatılan saçları kesilince, fakirlere saçlarının ağırlığınca sadaka dağıtılır. Dedesi torununu uzun sakalını yüzüne süre süre neşelendirerek sever. Ancak yazar, bütün bu varlığın arkasında dedesinin büyük ihanetinin olduğunu da belirtmeden edemez. Resul Ağa'nın zenginliği kendiliğinden değildir; sahip olduklarını, çalıştığı çiftliğin geliniyle anlaşıp, işverenini zehirleyerek edinmiştir.

Topal Eskici'nin babası ise, "aile geçmişindeki bir sapma" (Gültekin 2007: 73) olarak dedesi Resul Ağa'dan farklıdır. Lisede okur, Resul Ağa'nın zenginliğine aldırmandan ve onun bütün yasaklarına karşı çıkarak Ermeni bir aile olan Gülbenkyanların çocuklarıyla arkadaşlık eder. Bu arkadaşlıktan öğrendiği "fabrika" bilhassa ilgisini çeker Yerli halka göre fabrika "Kendi kendine fişiltularla çalışırken sıcak, beyaz dumanlar salan büyük büyük makineler, vınıltıyla dönen miller geçirili kocaman kocaman tahta kasnaklar, tahta kasnakları döndüren kayışlar, kayışlar, kayışlar.."dır ve ona "gâvur aklı, it aklı" deyip kestirip atmaktadır. Bu bakış teknolojik değişimler karşısında toplumda görülebilecek olası direncin bir yansımasıdır. Ancak Topal Eskici'nin babası fabrika konusunda yerli halk gibi düşünmez. Gülbenkyan ailesinden öğrendikleriyle "fabrika" bambaşka bir anlama sahiptir:

"... 'Fabrika', deli deli dönen birtakım kayışlarla kasnakların çevirdiği makinelerin baş döndürücü uğultusunda tohumlu pamukları yutup, tohumsuz bembeyaz kusan, kusulmuş bembeyaz pamukları şaşılacak bir hızla birtakım yollardan, çengellerden geçirirken, kıvrıp, büken, masuralara saran, sarılmış masuraları şakırtılı tezgâhlarda kola kokulu kaymak gibi bez hâline getiriveren bir güç'tü. Bu gücün daha şimdiden yüzler, hatta binlerce insanın günlerce çalışıp ancak çıkarabileceği işi birkaç saatta çıkarıverdiğini görüyor, 'Fabrika'ya karşı korkulu bir hayranlık duyuyordu. Yerliler dilediklerince 'Gâvur aklı, it aklı!' desinler. Bu 'Akıl'ın günün birinde dünyayı saracağını, onun dilini anlamayan, on dost olmayanların üzerinden silindir gibi geçip ezeceğini, başka çıkar yol bulunmadığını seziyordu." (Orhan Kemal 1993: 14)

Gülbenkyan ailesinin Çukurova bölgesinde öncülük ettiği modern çırçır atölyeleri, gerek yoksul köylülerin ve gerekse büyük geleneksel toprak sahiplerinin

algısında ciddi sarsıntılara yol açsa da bu teknikle ve modern tarımla bölgenin ilk karşılaşmasıdır. Romanda, on dokuzuncu yüzyıldan miras zihinsel yapının, tekniğe, fabrikaya ve bilimsel üretime karşı nasıl tepkiler verdiğini, bunun toplumsal ilişkiler ve geleneksel değerlerdeki karşılığının hangi karakter ve kurgularla yürüdüğünü (Gültekin, 2012: 43) takip etmek mümkündür. Orhan Kemal, Topal Eskici ve ailesinin çöküşünü anlatırken, mevzuyu bir zamanların büyük Ermeni ailesi olan Gülbenkyanların yenilikçiliğinin anlaşılmasına kadar götürür. Gülbenkyanlar modern anlamda "fabrika"nın geleceği şekillendireceğini kavramış ve buna göre yeniliğin peşinden giderken, Çukurova'daki büyük toprak sahipleri yahut sermayedarlar eski yöntemlerle iş görmekteydiler (Gültekin 2012: 43). Yazar romanda Topal Eskici'yi ulaştırdığı sonla, geleneksel anlayışa tutunup kalanların değişime ayak uyduranlar karşısında nasıl kaybettiğini de göstermek ister gibidir.

Topal'ın babası dünyanın günden güne değiştiğinin bilincindedir ve bu değişime son derece açık bir zihniyete sahiptir. Attığı attık, kestiği kestik, har vurup harman savuran Resul Ağa, torununu ata bindirir, şalvar giydirip hovardalık âlemlerine sürükler. Baba (Topal'ın babası), Resul Ağa'nın torununu kendi yaşam alışkanlıklarına uygun bir dünyaya dâhil etmeye çalışmasına ifrit olur. O, oğlunun Resul Ağa'nın temsil ettiği artık devri geçen süflü bir dünyanın parçası değil; "fabrika"nın temsil ettiği yepyeni bir dünyanın parçası olmasını ister: "...hovardalık âlemlerini değil, 'Fabrika'yı sevsin, onunla dost olsun, dost olabilmek için onun dilini bellesin..." (Orhan Kemal 1993: 15). Ancak dede ve nineyle yaşanan bir evde kendi oğluna sözünü geçirme ihtimalinin olmadığını da bilir. Oğlunun Ermenilerle düşüp kalkmasını kâfirlik olarak gören Resul Ağa, oğlunu kaybetmiştir ancak torununu da oğlunun dilinden düşürmediği ve bir türlü anlamlandıramadığı gâvur işi bir anlayışa kaptırmak istemez.

Şehrin mektubî kaleminde memur olan Topal'ın babası, oğlunu mektebe göndermek ister ancak bunda da sözünü geçiremez. Oğlunu gönlüne göre yetiştirebilmek için annesi ile babasının ölmelerini beklemek zorunda kalır. Ailesinden kalan ve paylaşılırken bütün akrabalar arasında korkunç bir düşmanlığa yol açan mala mülke de kıymet vermez: "Mala mülke güvenilmezdi. Yel üfürür, sel götürür, yangın kül edebilirdi." (Orhan Kemal 1993: 15) Oğlunun geleceği için planlar yapar; oğlu hem okuyacak hem de birkaç zanaat öğrenip bileğine altın bilezikler takacaktır. Önce rüştiyeye gitmeye başlar, okul dönüşlerinde de çarşıya uğrayıp babasının arkadaşı Dikran Usta'nın kunduracı dükkânında birkaç saat çalışarak meslek öğrenir. Dikran Usta'dan işin inceliklerini kısa zamanda öğrenir, oldukça iyi bir kazanç elde eder. Bu sıralarda babasını kaybeder. Ailede "babasının gelişim ve öngörü düzeyine sahip başka da bir kimse olmadığından" (Gültekin, 2007: 73) iyi bir gelecek ihtimalini de kaybetmiş olur. Rüştiyeyi bırakır, daha çok para kazanacağını düşündüğü kunduracılık işine yoğunlaşır. Dikran Usta vefat edip de dükkân, vârisleri tarafından satılınca bu defa demircilik işine merak sarar. Böylece babasının oğlu için hazırlamaya çalıştığı 'değişen

çağa ayak uydurabilmesini sağlayabileceği donanımı kazandıracak bütün ihtimaller' ortadan kalkar ve Topal Eskici'nin yaşamı bütünüyle yön değiştirir.

Topal Eskici'nin hâldeki asabiyetinin, geçimsizliğinin, saldırganlığının nedenlerinden biri de çocukluk yıllarındaki imkânları kaybetmiş olduğunu, Resul Ağa'lı devirlerin kapanıp gittiğini bir türlü kabullenememesidir. Yaşadığı çağda dedesi Resul Ağa'nın sahip olduklarıyla övünerek itibar kazanmaya çalışmanın, hiçbir makul yanı kalmamıştır. Roman boyunca yaşadığı duygusal dengesizliklerle romanın merkezî kişisi sayabileceğimiz Topal Eskici, Resul Ağa'nın nazlı torunuyken; zamanla "eğitilmemiş, duygularıyla yaşayan bir toplumun yoksullaşınca kendi kendini yiyen bir yaratığa dönüşen insanı" (Karakuş, 2012:80) olacak, oğul ve torun kalabalığı karşısında eski özelemleri ve tutkuları ile töreden kalma eski baba tipinin gülünç bir kuklası haline düşecektir (Alangu 1970: core.ac.uk/download/pdf).

Maddeler Çağında Bir Eski Kahraman: Başefendi

Eskici, Trablusgarp Savaşı'nda bir İtalyan kurşunu ile sol bacağını kaybeder, ayağının yerine tahta bir bacak takılır. Bu kayıp geriye kalan yaşamında ona vatan için ne büyük bir fedakârlık yaptığını sürekli olarak hatırlatacak bir trajediye dönüşür. Sırf bu yüzden kendisinin, sadece savaştan hemen sonra değil ömrü boyunca takdir görmesi gerektiğine bütün benliğiyle inanmıştır. Ancak devir değişmiş, ticaretin ve rekabetin merkeze alındığı maddeci bir hayatta, Topal Eskici'nin bu unutulmayacak fedakârlığının kefareti saygıyla dahi olsun ödenmemiştir. Tahta bacağıyla memleketinin bozuk parkelerinde yürümeye başladığında gösterdiği cesarete ve yaptığı fedakârlığa, acıyan bakışlarla cevap verilir. Oysa o böyle ummamıştır. Yıllar gelip geçtikçe acıyan bakışlar da değişir; Topal'ın tahta bacağı âdeta yok sayılır. Çünkü imparatorluktan ulus-millet sürecine geçişte ülke toptan ve çok yönlü, köklü bir değişim geçirmiştir:

"Yeni düzenin hâyi huyu, devrilip giden imparatorlukla birlikte Topal eskicinin sol bacağı da unutulmuştu. Şimdi mal, mülk, iş, güç, takım, tezgâh edinme devriydi. Yağmurlar yağmış, yarıklar kapanmıştı. Trablus mirablus... Onlara neydi Derne'den, Bingazi'den, Yemen, Kafkasya, Allahüekber'den? Hem neydi bu kıkuyruk Topal'ın suratı? Gittiyse gitti, bacağına kızgın çöllerde bıraktıysa bıraktı. Onlar mı göndermişlerdi? Bacağını orada bırakmasını onlar mı söylemişlerdi? Açsın gözünü, mal mülk kapışma yarışına o da girişindi. Bu yarışa tahta bacakla girilmez demiyordu ki kanun!" (Orhan Kemal 1993: 19).

Kalplerin vatan için attığı devir hızlıca geçmiş, vatan yolunda canını, gözünü, kolunu bacağına feda edenler unutulmuştur. Artık toplumun bakış açısı, değerleri, kabulleri değişmiştir. İnsanlar kendi dertlerini bile unutmamanın peşindedir. Kimsenin başkasının kahramanlığını görececek gözü, fedakârlıklarını dinleyecek kafası kalmamıştır. Mehmet Gültekin'in (2012: 75) belirttiği gibi Topal Eskici'nin yapmaya

çalıştığı, artık olamayan ve kullanılmayan parayı yeni pazarda "harcamaya" kalkmasıdır ki, tedavül değişmiştir. Ne onu savaşa gönderip bacağından eden Osmanlı, ne de sahip olunan eski insan ilişkileri ve zenginlik vardır.

Tahta bacağı ile güçlkle tutunmaya çalıştığı hayatının her köşesinde Topal Eskici, insanların karikatürleştirdiği bir adamdır artık, okkalı ağız dolusu küfürleriyle insanları güldürdüğü sürece varlık kazanır. Derdini anlattığı zaman etrafındaki kulaklar âdeta sağırlaşır yahut da alaylı sözler ve kahkahalar arasında derdi yok sayılır. Meyhaneye gidip azıcık kafayı bulduğunda kimi zaman geçmişteki refah günlerini kimi zaman da Trablusgarp Savaşı'nda bacağına nasıl kaybettiğini anlatır. Ancak bu hikâyeleri bütün trajedisine rağmen ahali tarafından bıkkınlıkla ve kızgınlıkla karşılanır. Topal'ı asıl yıkan yaşadığı acı günler değil, bu acı hatıralar karşısında maruz kaldığı duyarsızlık ve gördüğü nankörlüktür. Değişen çağın değerleri, Topal Eskici'nin hak ettiğini düşündüğü saygı ve itibarı yok saymakta, dahası işi alaya vardırmaktadır:

"-Herif iyice morukladı mı ne... Eskiden hemen her akşam gelir, şarabını yutturur, kimseyi rahatsız etmeden basar giderdi. Şimdi?..."

-O zamanlar da çenesi durmazdı be. Babasından, dedesinin çiftliğinden bahsetmez miydi?"

Topal eskici anlatıyordu:

-Bu bacak, ben bu bacağı Trablus'ta, kahpe bir İtalyan kurşununa verdim. Bayılmadan kestiler, kangrenli bacağın bayılmadan kesilmesi ne demek? Kestiler efendi, lâkin Allah seni inandırсын, bugünkü kadar canım yanmadı, ciğerim sızlamadı.

Ta öbür köşeden biri:

-Trablus harbini mi açtı gene?"

...

-Dinliye dinliye bütün memleket ezberledi, hafız oldu bire herif.

-Sıra dedesinin çiftliğine, tarlalarına da gelecek daha.." (Orhan Kemal 1993:42-43).

Topal Eskici bir zamanlar vatan yolunda mücadele edip bir bacağına savaş meydanında bırakmasına rağmen, vatan için hiçbir fedakârlık yapmayanların daha iyi ekonomik şartlara sahip olmalarını da bir türlü kabullenemez. Karşısındaki kunduracı "Tüyü bozuk göçmen" de, bir manifaturacı dükkânı açıp işleri yoluna koyan daha dünkü çocuk Cemil de vatan uğruna hiçbir fedakârlık yapmamıştır. Hatta Topal Eskici sol bacağı Aziziye Hastanesinde kangrenden kesilirken, Cemil'in babası İbo İbrahim askere gitmemek için kaçacak delik aramıştır. İbadet ederken en çok da Allah'a sitem eder. Asker kaçakları, vatan hainleri ile rızkını paylaşmak zorunda olduğu bir kaderden âdeta Allah'ı sorumlu tutar.

Topal Eskici, her şeyin maddeleştiği ve fedakârlığının değersizleştirildiği, sıradanlaştırıldığı, takdir görmediği bu yeni düzen, "bozuk düzen" dünyanın işleyişine

akıl sır erdiremez. İçine atar, üzülür, herkese küser ve ötekileşir. Onu dinleyip anlayacak insanlar yoktur artık çünkü Topal Eskici'nin konuştuğu dil, içinde bulunduğu toplumun konuştuğu dilden büsbütün farklıdır; akla değil de duyguya yaslanan bu dil etrafını çevreleyen bütün insanlara hatta âdil olmadığını düşündüğü Allah'a karşı da isyankârdır. Topal Eskici sürekli dem vurduğu vatanseverliğinden ve dedesi Resul Ağa'nın geçmişin tozlu sayfaları arasında yitip gitmiş olan nüfuzundan, yaşadığı çağın dünyasında hiçbir verim alamadığı gibi; kutsal olana sığındığında da Allah'tan umduğunu bulamamıştır. Yine de Karısı Hürü artık bu dünyadan ümidini kesmesini; emeğinin ancak Tanrı katında, ahirette itibar göreceğini ve ödüllendirileceğini söyleyerek onu teselli eder. Topal Eskici'nin huysuzluğunun altında yatan başka bir neden ise vatan için yaptığı fedakârlığının yok sayılmasını mübah gören modern toplumun kolektif manevi benliğindeki bu değişimi bir türlü sindirememesidir.

Trablusgarp Savaşı'nda bir "başçavuş" olarak savaşmış, vatan yolunda bir bacağına kaybetmiş ve bundan hiç gocunmamış olan kahraman Topal Eskici; yeni düzen toplum algısında ancak "Başçavuş eskisi", "Başefendi" ve "Topal" lakabı ile tahfif edilen ve itibarsızlaştırılan, değersiz hissettirilen, kahrkahalara vesile oldukça sevilen bir adama dönüşmüştür. Savaş mazisine dair anlatmak istediği, Topal Eskici'nin "kahramanlık" olarak saydığı her şey; artık insanların duymak istemedikleri, bıkıp usandıkları birer "mavra"(palavra) hükmündedir.

Türkiye'deki Siyasal Değişimlerin Odağında Topal Eskici ve Ailesi

Topal Eskici'nin çoluğa çocuğa karıştığı yıllar özetlenirken, dünyadaki siyasal dengelerin değişiminin Türkiye'deki toplumsal değişimleri nasıl tetiklediği de anlatılır. 1936-1939 yılları arası Almanların dünyayı önüne katıp yürüdüğü yıllardır. Askerden sevdiği bir kızla dönen büyük oğlunu evlendirerek bir sabun fabrikasına vardiya ustası olarak yerleştiren Eskici, karısıyla birlikte Çukurova'nın zengin köylerinden birine göç eder. Kendisi ağaların demirle ilgili işlerini yaparken, karısı ebelik, kocakarı ilaçları ve üfürükçülükle ev ekonomisine katkı sağlar. Kazandıkları paralarla kerpiç bir huğ yaparlar, tavuklarla dolu bir kümesleri ve bir tane de inekleri vardır. İkinci oğlu Ali, en küçük çocukları Zeliha da kucaklarındadır. Yaşam standartları gayet iyidir, hâllerinden memnun yaşarlar. Ancak "Alman'ın palası da, Alaman'ın palasını sallayanlar" da ortadan çekilip yerine büyük bir "Amerikan" taraftarlığı başlayınca durumlar değişir. Artık II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin yeniden yapılandırılmasını amaçlayan "Marshall Planı"nın devreye sokulmasıyla, ülkedeki toplumsal, siyasal ve ekonomik şartlar da köklü bir şekilde değişime uğrar:

"Yürü ya kulum!" diyen Allahın emri 945'lere kadar sürdü galiba, 946, 947, 948'lerde işler bozuldukça bozuldu... Bir Amerikancılık'tır başlamıştı. Daha sonraları renk renk, biçim biçim traktörler akmağa başladı Çukurova'ya. Ova bu

allı, yeşilli, mavili, sarılı oyuncaklarla doldu. Pamuk yedi, hatta sekiz liraya satıldı, yerden biten mantarlar gibi apartmanlar, barlar, memleketin biçimini değiştiriverdi. Para deste, deste kazanılıyor, oluk gibi harcanıyordu. Bar kızlarının kolları dirseklerine kadar hacıağa bilezikleri, burmalarıyla doldu. Köy yollarında Desoto'lar, Kadillâk'lar Çukurova güneşiyle fırın külüne dönmüş tozlarını havalara savuruyor, ağızları sıra sıra altın dişli ağaların kahkahaları çiftçi birliğinin kalın, sağlam duvarlarında çınlıyordu. Toprak sahipleri, fabrikatörler, yurda dışardan mal getirip dışarıya yurdun mallarını gönderenler memnundu ama, Topal demirci gibilerin yüzünden düşen bin parça oluyordu. Bir zamanlar onu işe, paraya bağanlar artık uğramaz olmuşlardı. Toprak renk renk traktörlerle sürülüyor, mibzerlerle ekiliyordu. "Dinamik ziraat" başlamıştı." (Orhan Kemal 1993, 21).

Ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştireceği böylece modernleşmeyi sağlayacağı düşünülen Marshall Planı'nın yürürlüğe konulmasından itibaren 1950'ler Türkiye'de çok hızlı bir toplumsal değişimin yaşandığı yıllardır.* Sanayileşme filizlenmekte ve yoğun bir kentleşme yaşanmaktadır. Söz konusu yılların Türkiye'si Amerika'dan hızlı ve bol bir şekilde gelen tüketim mallarının yol açtığı bir kaosa sahne olmuştur. Bu kaos romanda kimi zaman anlatıcının ağzından dile getirilir; kimi zaman da eserdeki kahramanların birbirleriyle konuşmalarına yansır. Topal Eskici'nin karısı ile komşu kadınlar arasında kapı önünde yapılan sohbetlerde Marshall Yardımı'ndan sonra değişen şartların belli bir kesimin zenginleşmesine zemin hazırladığı "Olanda yüküyle var... -Doğru anam doğru, yüküyle ki yüküyle... O gezmeler o tozmalar, o har vurup harman savurmalar..." sözleriyle vurgulanırken; başka bir kesimde hızlı bir yoksullaşmaya neden olduğu: "Gâvur tarafından bol yedek parça geliyormuş, motor, su, bu. Yerli atölyelerin işine ket veriyormuş. Giden hafta yemin billâh etti benimki, koca haftada on üç lira aldım, seksen beş lira haftalık dağıttım çıraklara dedi." (Orhan Kemal 1993: 66) cümleleriyle dikkatlere sunulur. Yine aynı mesele başka bir yerde büyük oğulun ağzından eleştirilir:

"-Eski çamlar bardak oldu. İşlerin tadı iyice kaçtı şimdi. Eskicilere ekmek kalmadı pek. Dışarıdan ucuz ucuz lâstik, kavçuk ayakkabı geliyor. Bizim yaptığımız kösele

* "1940'ların sonları, Türk siyasi ve ekonomi tarihindeki önemli dönüm noktalarından biridir. Cumhuriyet Halk Partisi tek parti yönetimi bu dönemde sona ermiş ve 1950 seçimleriyle Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Türkiye, 1950'lerin başlarından itibaren zirai mallarının ve diğer ham maddelerin ihracatına ve mamul maddelerin ithalatına dayalı bir ekonomik stratejiyi benimsemiştir. Amerikan Marshall Yardım Planı'nın etkisi ve genellikle devlet arazilerinin çiftçilere verilmesiyle tarıma açılan yeni araziler ve makinalaşma sayesinde tarımsal üretim hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Tarımda artan üretim bir süre bu sistemi beslemiş olsa da 1950'lerin sonlarına doğru patlak veren ekonomik kriz Türkiye'yi tekrar korumacı ekonomik politikalara doğru itmiştir." Bkz. Gevgilli, Öniş ve Boratav'dan aktaran Yunus Kaya, "Türkiye Ekonomisinin Dönüşümleri Işığında Tabakalaşma", *Türkiye'de Toplumsal Değişme*, Ed. Lütfi Sunar, Nobel Yayıncılık, s.155-176.

taban fiyatına herifçioğlu ayakkabı veriyor!.. Memlekete doldu makine, doldu makine. İşsizlik çoğaldı. Makine insanı yerinden, ekmeğinden etti. Köylerden şehire ırgat akını var. Görmüyor musunuz, memleket dilenciyle doldu. Bu kadar dilenciye ne zaman gördük? Köylerden şehire akın var ana! Şehir işçisinin dirliği de bozuldu.” (Orhan Kemal 1993: 90-91).

Böylece bir zamanlar “Alaman aşağı, Alaman yukarı” denirken, şimdi Amerika’nın Türkiye’deki güçlü nüfuzunun ve değişen ticaret ilişkilerinin ekonomik alanda meydana getirdiği değişimlerin hem köydeki hem de kentteki iş hayatını nasıl şekillendirdiğine dikkat çekilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz değişmelerin toplumda yarattığı sarsıntıdan Topal Eskici ve ailesinin yoluna koyduklarını düşündükleri yaşamları da büyük bir darbe alır. Çünkü memleketin ziraat işleri Amerika’nın gıcır gıcır makineleriyle görülebilecekken, artık “Ortaçağ’dan kalma köhne demirci dükkânlarına” kimsenin ihtiyacı kalmamıştır. Toplumsal, ekonomik ve siyasal çapta geniş bir alanı kapsayan bu dönüşüme adapte olanlar, hatta değişimi fırsata çevirenler muazzam bir hızla zenginleşirken; bu değişimi doğru bir şekilde değerlendiremeyenler hızlı bir düşüşle ellerindeki hayat standartlarını sırasıyla kaybetmeye ve yoksullaşmaya başlarlar. Baş döndürücü bir şekilde ve birdenbire değişen şartlar Topal Demirci’ye sahip olduklarını elden çıkarıp ailesiyle beraber şehrin yolunu tutmaktan başka çare bırakmaz.

Şehre dönünce, şehrin kentleşmiş modern ve refah yüzünü değil de, yoksul yüzünü temsil eden “bozuk parkelerin, bel vermiş, kaykılmış harap tahta ya da kerpiç evlerin” olduğu; “büyük oğlu gibi gün kazanıp gün yiyenlerin oturdukları kıyı mahallelerle asfalt caddelerin böğürlerinden derinlemesine dalınan ara sokaklar”dan birinde daha önce de oturdukları iki odalı evi kiralarlar. Topal Eskici’nin köydeki ferah yaşamı ülkedeki şartların değişmesi ile altüst olduğundan aile için kent ortamında yeniden ve daha çetin bir hayat mücadelesi başlar. Komşularından pembe konak sahibi bir aile eskisine göre işlerini düzene koymuş ve tamir atölyelerini daha da geliştirmişlerdir. Topal’ın karısı, kocasına bir iş verilmesi için komşusunun ağzını aradığında şehirdeki şartların da pek kolay olmadığını anlamakta gecikmez. Amerika’dan yapılan ithalat yerli küçük üreticinin bütün kazancını zayıflatmıştır. Atölye sahibi komşusu işçilerin haftalığını bile kendi cebinden vermek zorunda kalmaktadır.

Çaldıkları kapıdan olumlu bir cevap alamadıkları için Topal, köye göçmeden önce çalıştırdığı eskici dükkânını yeniden açmaktan başka bir çare bulamaz. Esnaf halkı da Topal Eskici’nin geri dönüşünden memnun olur; onu kızdırarak küfürlerini dinlemekten, bunu bir eğlenceye çevirmekten büyük keyif alırlar. Eskici’nin işleri “tıkırında”dır dolayısıyla esnafın beklediği bu küfürleri yeterince cânı yürekten değildir. Hâli vakti iyidir; kahvesini çayını, akşamları rakısını içebildiği için huzurludur. Cânı yürekten küfürler, büyük oğlunun çalıştığı fabrikadan çıkarılmasıyla

başlar. Yukarıda da sözünü ettiğimiz “Marshall Yardımı”yla Türkiye’de değişen ticaret politikaları, kentlerdeki yerli üretim mekanizmalarında da köklü değişikliklere neden olmuştur. Gümrüklerin açılmasıyla, yurda bol ve ucuz mal girmeye başlamış, bununla baş edemeyen fabrikalar üretimi durdurmuştur. Üretici, kendi üretmektense hammaddeyi ihraç etmeyi daha kârlı ve kolay görmektedir. Bu tercih, fabrikalarda çalışan birçok kişinin “işsiz” kalmasına, dolayısıyla toplumun belli bir kesiminin kaçınılmaz bir şekilde “yoksullaşması”na zemin hazırlar:

..“Vardiya ustası yardımcılığı yaptığı dokuma fabrikasının sahipleri, pamuğu iplik ya da bez haline getirip satmaktansa pamuk olarak ham ham satmayı kârli bulmuş, işçilerine de: ‘Hükümet gümrükleri açtı. Dışardan bol bol iplik bez geliyor, rekabet edemiyoruz. Ne yapalım, fabrikayı kapamaktan başka çıkar yol bulamadık!’ diyorlardı.”(Orhan Kemal 1993: 23).

Topal Eskiçi kazancını bölüşmeyi hiç istemese de büyük oğlunu dükkânda çalışmak için çağırır. Ancak bir süre sonra dükkânın kazancı iki aileye yetmeyince, köyde kazanıp biriktirmeye başladığı bir miktar parası da erimeye başlar. Topal Eskiçi bu durumu değiştirmek için büyük oğlunun dükkândan ayrılıp artık başının çaresine bakmasını ister. Modern çağın getirdiği yaşam koşulları, artık geleneksel anlayıştaki baba, oğul, torun torba hep birlikte cümbür cemaat geçimini aynı ekmek teknesinden kazanıp, yaşamlarını refahça idame ettirebilme ihtimalini imkânsız hâle getirmiştir. Topal Eskiçi oğullarıyla ilişkilerinde ataerkil aile anlayışına uygun otoriter bir tavır takınıp, onlardan beklentilerini buna göre belirlerken; geçim şartları söz konusu olunca modern çağın aklıyla hareket eder: Belli bir yaşa gelen çocuklarının geçiminden “baba” sorumlu olmamalıdır. Sadece çoluk çocuğa karışan büyük oğul değil, küçük oğulun bile artık kendi başının çaresine bakma zamanı gelmiştir. Oysa iki oğul dükkândan ayrılıp kütlüye (pamuk toplama) gitmeye karar verdiği zaman bu defa da “babam, kardaşım, arkadaşım, sağ kolum” dediği küçük oğul Ali’nin gidişini “baba”yı çaresiz bırakmak olarak yorumlar: “-Peki... Bu topal halimle bana kim yardım eder yavrum... demek hasta, alil sakat babanı bırakıp gideceksin hı?” (Orhan Kemal 1993: 60-61) Bu açıdan Topal Eskiçi’nin birçok hareketinin birbiriyle çeliştiğini, tutarsızlıklar gösterdiğini söylemek gerekir. Yine de bütün dengesiz, saldırgan ve çelişkili davranışlarının hep haklı görülmesini, idare edilmesini ister. Çünkü o daha önce de belirttiğimiz gibi ataerkil bir aile anlayışından gelir. Bu anlayış “baba”ya sonsuz bir otorite hakkı sunmakla kalmaz, koşulsuz, sorgusuz-sualsiz bir saygıyı da zorunlu kılar.

Aile bu hâliyle gittikçe hızlanan ekonomik bir darboğaza girmiştir ve Topal Eskiçi durumlarının daha da kötüleşmesini istememektedir. Küçük oğlunun “viddansız”lık ithamlarına karşılık içinde bulunduğu hâli hırslanarak anlatmaya çalışırken çaresizliğine tek bir gerekçe gösterir: Yokluk: “-Yok hey Allahsız oğul Allahsızlar yok. Bir kenardaki paramız da kar suyu gibi eriyip aktı, kefenlik param bile kalmadı. Yarın

cartayı çektim mi, kefensiz mefensiz, it ölüsü gibi meydanda kalacak leşim..."(Orhan Kemal, 1993: 27).

Babasını "vicdansızlık" etmekle suçlayan küçük oğlu Ali ise, modern yaşamın dayattığı "az çocuk" vurgusunu hatırlatır. Herkes ancak bakabileceği, sorumluluğunu taşıyabileceği sayıda çocuk yapmalıdır: "...Ulan bütün fos be! Bakamam, edemem. Mâdem bakamazdın, vaktıyla düşünseydin hırbo! Alt tarafı bir eskici parçasısın. Nene gerekti üç çocuk!"(Orhan Kemal 1993: 30). Modern çağ, çocuk yaparken bile ayağın yorgana göre uzatılması gereken temkinli bir anlayışı içermektedir. Topal Eskici de büyük oğlunun içinde bulunduğu çıkmazın nedenini "mallı mülklü bir kadınla değil de yazının çıplağı bir kadın"la evlenmesine bağlar. "Dünyanın bitevir olduğu, devirlerin değiştiği, ekmeğin ufaldığı" bir devirde üç çocuk yapmasını da eleştirir: "Kazık kadar efendim. Yallah deyince üç çocuk babası... Sürüynen enik peydahlamak kolay. Marifet onları doyurmak, giydirip kuşatmak, okutmak, dedeye muhtaç etmemek." (Orhan Kemal 1993: 57)

Bolluk içinde bir yaşamdan gelen Topal Eskici, ailesiyle birlikte trajik bir çöküş yaşamaktadır. İçinde buldukları kötü hâl bununla da kalmayacaktır. Topal Eskici, son zamanlarını rahat geçirmek ister; tek çare büyük oğlunun başka bir iş bulup dükkândan tez elden ayrılmasıdır. Çünkü artık "devirler değişmiş, rızklar bölünmüş, kârlar, kispeler yolunu şaşmıştır. Babanın evlâdını tanımadığı, evlâdın babasına çemkirdiği o âhir zaman gelip çatmış"tır. Topal, kendi çocuklarına dedesinin kendisine sunduğu imkânların onda birini dahi sunamayacak bir hâle gelmiştir. Aslında oğlunu da torunlarını da çok sever; oğlunu dükkândan gönderme fikrinin ne kadar kötü olduğunun da farkındadır. Aynı günün akşamında meyhanede şarap içtiği saatlerde bu duruma hayflanırken son derece samimidir:

"Benim üç torunum var, büyük oğlumun çocukları. Üçü de ay parçaları gibi. Dede dede diye etrafımı bir alırlar ki... torunun tadı bir başka oluyor. Benim bir dedem vardı, dedelerin şahı... Nerde şimdi öyle dede! Efendi, Allah seni inandırırın altıma bir kısrak çektiydi, halis kan Arap, bakla kırı... Bir şalvar, bir çizmeler vardı bacağımda... Dede dediğin, elini şalvarının cebine attı mı avuç avuç sarı lira çıkaracak... torunlarım, ciğerlerim benim. Tırnaklarına taş dokunduğunu istemem. Onları ağlar görsem ciğerim yanar. Lâkin biliyor musun, insan bazen dünyaya geldiğine lânet ediyor. Kendi tatlı canından beziyorsun. En biri, torunlarımın babası, büyük oğlum benim. Bugün ne dedim benim küçük oğlana biliyor musun? Dedim ki, söyle ağana dedim, başının çaresine baksın!"(Orhan Kemal 1993: 44)

Meyhaneden çıkınca torunlarına üzüm alır ve gecenin çok geç bir vaktinde oğlunun kapısına gidip pişmanlıkla hüngür hüngür ağlar. Topal Eskici'nin vicdanına, hayat görüşüne ve bütün kabullerinin zıddına büyük oğlunu gözden çıkarmasını, elinden ekmeğini almasını dayatan unsur "yokluk"tur. Ailenin fikir ayrılıklarına

düşerek bir kopuş sürecine girmesi Topal Eskicinin büyük oğlunun dükkândan ayrılmasını istemesiyle başlamıştır. Meyhanede birlikte içtiği "Altmışaltı Ziya"ya ülkede her şeyin günden güne değişerek kötüleştiğini anlatırken söyledikleri, Topal Eskici'nin ailesinin geleceğinden umudunu kestiğini hissettirir: "Bozuldu ağa bozuldu; dünya kökünden bozuldu. Üstüne bastığım toprak ayaklarımın altından kayıyor sanki. Bugün dünü arıyoruz, yarın da bugünü arıyacağımızdan şüphen olmasın" (Orhan Kemal 1993: 47).

Ismarışçılık (Siparişçi Dükkânı) ve Güm Güm Gümüleyen Konağa Giden Yol: Kütlü Irgatlığı

Büyük oğul üç çocuğu ve karısıyla birlikte çok zor şartlar altında geçimini sürdürmeye çalışmaktadır. Evleri, kocaman bir ahşap konağın alt katındaki rutubetli, "badanasız duvarları içeri içeri kamburlaşmış" odalarından biridir. Tek dertleri günü kurtarmak, çocuklarıyla birlikte aç kalmadan hayata tutunabilmektir. Gelinleri, kütlü yani pamuk toplama mevsiminin gelmesini sabırsızlıkla beklemektedir. Mevsimlik işçi olarak tarlalara gidecekler, kazandıkları para ile kışın az da olsa rahata ereceklerdir. Çünkü artık geçim derdi baş edilemeyecek kadar büyümüş, bıçak kemiğe dayanmış, bir sıcak çorbayı kaynatacak yağları bile kalmamıştır. Büyük oğul kardeşi Ali'ye, kütlü toplamaya gitme kararını açıklarken her şeyi kabullenmiş bilge bir tavırla konuşur. Artık "eski çamlar bardak" olmuş, değişen dengeler trajik yaşamlara zemin hazırlamıştır. Türkiye'deki değişimlerin toplum yaşamında yol açtığı trajedilerden Topal Eskici'nin ailesi de payına düşeni almıştır:

"-Dayanacağız... Büyük çiftçi Resul ağanın torunu olmak, karın doyurmuyor. Hooş, biz o devirlere yetişemedik ya. Dayanacağız yazı yabanın sarı sıcağına, arı gibi arı gibi sineklerine. Dayananlar da bizim gibi insan. Arı gibi sivrisineklere dayanmak, babamın iğneli sözlerine dayanmaktan daha kolay!" (Orhan Kemal 1993: 38).

İnsanların işsizlikle mücadele ettiği bir dönemdir, fabrikalar boyuna işçi çıkarmaktadır. Geçinmek için şartlar öyle elverişsizdir ki artık düşülebilecek en alt noktaya düşecek olmak büyük oğlun umurunda bile değildir. Kardeşinin "Tanıdıklar duyarsa?" endişesine cevap verirken de söylediklerinde çocuklarının karnını doyurabilmek ve hayatta kalabilmek için her şeyi göze alan bir babanın feryadı duyulur: "Duyarsa duysunlar Ali. Ne diyecekler? Amaaan kütlü amesi olmuşlar tuu mu diyecekler? Desinler." (Orhan Kemal 1993: 38). Sıcakla da sinekle de yağmurla, çamurla, ayazla da savaşıyorlardır. Geçim derdi bu savaşı dayatmaktadır. Hem zaten bu işi sadece geçici bir süre için yapacaklar; yazın gerekli parayı kazanıp kış geldiğinde de kendilerine küçük bir dükkân açacaklardır. Abisinden ırgatbaşının söylediklerini dinleyen Ali de kazanacakları geliri hesap edince, bu kütlü işinin babasının dırdırından ve tahakkümünden kurtulabilmek için bir can simidi olduğuna kanaat getirir. Irgatlığı,

babasının otoriter tutumundan, hayatına koyduğu ambargodan kurtaracak özgürlüğüne giden bir çıkar yol olarak görür.

Ali abisinin yanında yer alıp babasının yanından ayrılma fikrini iyice kafasına koyar. Bu kararını uygulamayı düşünürken babasının geleneksel aile yapısındaki görüşlerinin karşısına modern çağın ortaya koyduğu yeni bir anlayışla çıkar. Modern çağın getirdiği çekirdek aile anlayışında aile büyükleri aile fertleri üzerinde etkin değildir, müdahalelerde ya da sınırlamalarda bulunmaz. Bu anlayışa göre birey geniş özgürlüklere sahiptir; işini de eşini de özgürce seçebilmelidir. Artık on sekizine gelmiştir. On sekiz yaş, bir gencin istediği gibi davranmakta, istediği gibi yaşamakta özgür olduğu bir sınırdır, dolayısıyla artık ailesinden bağımsız kararlar verebilme, hatta yaşayabilme hakkına sahiptir: "On sekizindeydi evet, ne baba, ne Allah! Kimse karışamazdı. Dilediği gibi yaşayabilirdi... -Yaşım on sekiz. Ne karışır? Sabahleyin anama söyledim, ben de ağamgilnen kütlüye gidecem dedim." (Orhan Kemal 1993: 53,55). Bu noktada baba ile oğul arasındaki çatışmanın geleneksel görüş-modern görüş farklılığından kaynaklandığını söylemek gerekir. Berna Moran da romandaki aile ilişkilerindeki bozuklukları nedenini "yokluk"la ilişkilendirmekle birlikte, asıl nedenin "aile bireylerinin yetkileri, hak ve görevleri konusundaki anlaşmazlık" olduğunu belirtir. Topal Eskici'nin savunduğu "şeriatı uygun ataerkil aile yapısıyla küçük oğulun ve kızkardeşi Zeliha'nın ...benimsedikleri, medeni hukukun düzenlediği laik ilkelere dayanan aile yapısı"nın çatıştığının altını çizer:

"Topal Eskici, dedesi Resul Ağa'nın çiftliğinde, baba otoritesinin kesin ve tam olduğu ataerkil bir aile içinde büyümüştür. Bu tip bir aileden gelen Topal Eskici için doğal olarak, bireyin aile içindeki statüsünün ve bunun yarattığı hiyerarşinin önemi büyüktür. Çünkü hakları ve görevleri, bireyin bu hiyerarşideki yeri belirler. Ataerkil bir ailenin başı olarak "benim sağlığında benim sözüm geçer" diyen Topal Eskici ailede tek otorite olduğuna inanmakta ve diğerlerinin hem kendisine itaat etmelerini hem de ataerkil ailenin örfi hukukuna yani törelerine göre davranmalarını beklemektedir."(Moran 2009: 90).

Büyük oğulun geleneksel olana bakışı, küçük oğuldan farklıdır. Modern dünyanın değerlerine sahip olmasına rağmen babasına karşı daha müsamahakâr ve daha sabırlı, saygılıdır. Hatta babasının fena adam olmadığını, onu fena hâle getirenin "yokluk" olduğunu sürekli vurgulayarak destekler. Ali'nin kendilerine katılma fikri hoşuna gitse de babasının bu kararı "planlı bir meydan okuma" olarak algılayabileceğinden emindir. Kardeşine babasından izin almak kaydıyla kendilerine katılmasının daha uygun olacağını söyler.

Öte yandan Topal Eskici tartıştıkları akşamın sabahında, evi terk eden oğlu Ali'nin eve gelmediğini anladığında bunu hiç uygun bulmaz. Ne olursa olsun, babaya küsmek ya da eve gelmemek Topal Eskici'nin aldığı terbiye anlayışına hiç uygun değildir:

"Babaya darılmıyaz, hele eve gelmemelik edilmeydi. Babaydı karşıındaki, küsülmezdil... On sekizine yeni girmiş, kıydan gönüllü oğlan çocuğı... Bir evlât, iyi bir evlât anaya babaya sırtarmaz, hele asla evini terk etmezdi... Dağ taş toprağın sahibi, attığı attık tuttuğı tuttık dedesine karşı babası nasıldı? Bir günden bir güne babasının karşıında lâhavle dememiş, küçük oğlunun yaptığı gibi babasına el kaldırmamıştı... Bir baba, bir baba ne demektir? Baba döverdi de söverdi de, sırası gelince severdi de.. Babaya el kalkmazdı. İsterse anasını dövmek değil, yatırıp kıtır kıtır boğazlasın..."(Orhan Kemal 1993: 81).

Topal Eskici'nin işini yaparken, insanlarla iletişiminde bulunurken yahut da çocukları ile ilişki kurarken sorun yaşamasındaki en büyük neden, geçmiş zamanların değerlerini muhafaza etmesi, değişen çağın değerlerine gözlerini ve aklını bütünüyle kapatmış olmasıdır. Bu, onu yaşadığı çağı karşı kör, sağır ve dilsiz kılar. Ne o etrafında olanları anlamlandırabilir, ne de kendinin dışındaki insanlar Topal'ı anlayabilir. Büyük oğlunun görüşüyle Topal Eskici de karısı da "mezar taşları ile övünen insanlar"dır.

Kütlü toplamak yaşadıkları bölgede özellikle dışarıdan gelen insanların geçimini sağlamak için tercih ettikleri, şartları çok zor bir iştir. Ayrıca halk arasında "alçaltıcı bir iş" olarak görülür. Topal Eskici'nin karısı, utana sıklıkla küçük oğlunun tarlada çalışmaya gideceğini açıkladığında komşu kadınlar yadırgarlar. Onlara göre kütlü toplamaya gitmek daha çok ırgat takımına alçaltıcı bir iştir. Yerli halktan birinin bu işe gitmesini hiç uygun görmezler. Bunu bir rezalet olarak gören anne, komşularına ailesinin nereden nereye geldiğini acı bir dille özetlerken sözü yine Resul Ağa'nın çiftliğine getirir:

"Böyle bacım. Ele güne karşı rezil olacağız. Öylesine zengin, halli malli bir dedenin torunları, kim derdi ki gün gelecek kütlü devşirmeye gidecekler!... Kimselere açamıyorum utancımından, yüreğimden kanlar gidiyor. Eeh, düşmez kalkmaz bir Allah. O güm güm gümüliyen çiftliğin sahibi dedeleri yattığı yerden başını kaldırmalı da, torununun çocuklarını görmeli!... O yeyim, o giyim kuşam... Kayınbabamın çiftliğinde ne eksikti? Kuş sütü bile bulunurdu söz temsili... Öyle bir adamın oğlu... Şimdi bir eskici parçası amma, bakma. Ne de olsa subay sayılır. Küçük zabıtlıktan malül maaşı var. Herkesler askerden kaçarken, o göğsünü gere gere gitti. Tabi unutuldu şimdi bunlar. Şimdi mal, mülk, para kimdeyse itibar ona.... Kütlü toplamaya gitmek bizim çocuklarımıza yakışır mı? Eller bizi düdüğe kor da üfürür gayri." (Orhan Kemal 1993: 64).

Değişen şartlar onların sefaletе düşmesine neden olmakla kalmamış, toplumdaki itibarlarını da zayıflatmıştır. Artık insanların "saygı" duyacağı unsurlar değişmiştir; mal mülk sahibi paralı insanların itibar gördüğü bir toplum anlayışı vardır. Her ne kadar Eskici ve karısı bundan şikâyet edip dursalar da onların da insanlara itibar gösterme ölçütleri tamamen maddî imkânlar ve statüye dayanır. "Kütlü toplama" işinin gerçekleşmesinin geriye kalan itibarlarını da yerle bir edeceğini düşünerek üzürlürler. Topal Eskici ile küçük oğlu Ali büyük bir tartışma sonucunda ipleri

koparırlar. İki kardeş hemen ırgatbaşı Hurşit Ağa'dan avanslarını alıp, kütlü toplama işi için ilk önemli adımı atarlar. Bu işten çok ümitlidirler; dönüşte kazandıkları para sayesinde kuracakları yeni işle hayatlarının değişeceğine yürekten inanmaktadırlar. Böylece kendi ayakları üzerinde duracak, babalarına muhtaç olmamanın tadını çıkaracaklardır: "Topal'a hiç mudaramız kalmadı. Kütlüden şöyle birkaç yüznen döndük mü..." (Orhan Kemal 1993: 77).

Ali'nin kararının kesin olduğunu öğrenen Topal Eskici'nin aklı da büyük oğlu ile konuştuğundan sonra kütlü toplama işine yatar, dükkânda tek başına çalışmayı göze alamaz; iki oğulunu kütlü planına dâhil olmak ister. Üç kişi çalışıp dokuz kişi yemenin zamanı geçmiştir artık. Demircilik gibi "eskicilik foslamıştır, işi ismarlamacılığa, toptancılığa dökmenin" zamanı çoktan gelmiştir. Dükkânı, makinesi ve kalıpları vardır, tek eksiği sermayedir. Çalışacakları köy yerinde birçok masraftan kurtulup kazandıkları parayı biriktirebileceklerdir. Topal, kazanacakları parayla da dükkânı yenileyip yeni takımlar almayı düşünür. Hayalini kurdukları "ismarışçı(siparişçi) dükkânı"nın ancak el ele vererek açabileceklerine inanmaktadır. "Bu dükkân yeni üretim ve pazar biçimini de temsil etmektedir." (Narlı 2002:200) Böylece iyi paralar kazanacak, yeniden "güm güm gümüleyen" büyük bir konakta hep birlikte yaşayacak; şimdiki geçim kavgalarını ve gerginliklerini unutup; eskiden köyde yaşadıkları yahut Topal Eskici'nin dedesinin çiftliğindeki o ferah günlerin huzuruna yeniden kavuşabileceklerdir. Büyük oğul sonunda annelerini ve babasına çok kızgın olan Ali'yi de bu işe razı eder. Çünkü aslında bütün aile fertlerinin istekleri aynıdır: "Daha iyi bir yaşama kavuşmak ve güm güm gümüleyen konak!" Hem Topal Eskici'nin hem de orada hiç yaşamadığı hâlde karısının roman boyunca dillerine pelesenk ettikleri "Güm güm gümüleyen konak" sonunda bütün aile fertlerinin zihnine yerleşen iki uçlu bir 'imge'ye dönüşmüştür: Hem geçmişin övünç kaynağıdır; hem de gelecek için tasarladıkları tablonun bir eskizidir. Planlar yapılmış, hayaller kurulmuştur; kara gün kararır gitmeyecektir. Kütlü toplama işi sonrası yepyeni ve refah içinde bir hayatları olacak, ailecek hep beraber bolluk, bereket ve huzur içinde yaşayıp gidecekler; hayat şartları iyileşir iyileşmez Topal Eskici'yi de emekli edeceklerdir. Aile "kütlü toplama işi"ni planlarken her şey bir anda güllük gülistanlık olur, kırgınlıklar biter. Bütün aile fertleri güzel bir çiğ köfte sofrasının etrafına toplanır. On altı yaşındaki kızları Zeliha hariç herkes bu işten çok umutludur. Tarlaya gitmeden önce hep birlikte geçirdikleri bu güzel günde herkesin kendi içinde yaşadığı bir hayal vardır: "Ananın yıllar yılı kafasından çıkmıyan "Güm güm gümüleyen konak", Zeliha'dan başka ötekilerin de içlerinde yaşıyordu şu an. Hem de, bütün pencereleri aydınlık, çift atlı kerusalarla gelen misafirleriyle.." (Orhan Kemal 1993: 161)

Zeliha, bütün aile fertleri mutluluk tebessümleri atarken neredeyse ağlayacak gibidir; komşularının karşısında "tarlaya ırgatlığa giden" bir aile konumuna düşmekten dolayı büyük utanç duyar. Bu işin onun iyi kısmet ihtimallerini alt üst

edeceğine inanır. Hep "oğulların" istediklerinin gerçekleşmesine kendisinin âdeta yok sayılmasına içerler hatta dünyaya kız çocuğu olarak geldiğine bile hayıflanır:

"Kız geleceğine keşke bir kalıp sabun gelseydi. Elde, çamaşırdaki eriyip gider, dünyaya rezil olmazdı..."

Bundan böyle onlar da amele oluyordular ha? Şu her ağustos sonlarında kamyonlar dolusu tencereleri, kazanları, çulları çuvallarıyla geçip geçip çapaya veya pamuğa giden, kara, sarı, erkek suratlı, pişikli, ağırlı ırgatlar gibi..." (Orhan Kemal 1993: 146-147)

Topal'ın sahip olduğu ataerkil aile değerleri, Zeliha'nın "hep oğulların fikirlerine kıymet verildiği" sitemini haklı kılabilir. Ancak hem büyük hem küçük abisi bu kararı verirken kız kardeşlerinin geleceğini de düşünmektedir. Yaptıkları hesapla yaşam standartlarının iyileşmesinin Zeliha'nın daha iyi bir evlilik ihtimalini de güçlendireceğinden emindirler:

"Koca konak, babası, anası, bacısı... Bacısını halli mallı birine vermek isterdi bak. O kız, eksiydi. Gerçi arkasında ağasıyla kendisinin kuracağı güm güm gümileyen konak olacaktı ama gene de kız kısmının zengin kapıya yanaşması doğrudur.(s.129) "Zalha da yetiştirdi geldi. Mallı mülklüler kızın da mallı mülklüsünü alırlar." (Orhan Kemal 1993: 136)

Bir sabah kamyon gelip de Topal Eskici ve ailesini götürürken bütün mahalleli âdeta bir film gibi keyifle izler, duygusuzlukları ile aile fertlerinin öfke krizleri geçirmesine neden olurlar. Buldukları çarşıda Topal Eskici ve ailesinin bu kararını duyan esnafın bakış açısı da artık bütünüyle madde odaklı bir çağa geldiğini doğrular: Esnaf halkı Topal Eskici ve ailesinin hâline üzülmeye bile vakit harcamadan hemen dükkâna ve dükkândaki "Alaman yapısı makine"ye göz dikerler.

Resul Ağa'nın torunu, -plana göre geçici bir süreliğine de olsa- "kütlü devşirmeye kadar" düşmüştür artık. Ancak bu işin üstesinden gelebilecekler midir? Ne kütlü toplama işine ne de tarla kenarına kurdukları "alaçık"taki yaşama hiçbir ucundan aşına olmayan aile daha ilk günden büyük bir dumura uğrar. Şartların ne kadar çetin olduğunu akşam çöküp de arı gibi sinekler etraflarında oğul verince anırlar. Yazının sıcağı, kan gibi ılık suyu, sineği, sıtması birleşince herkes yavaş yavaş huzursuz olmaya başlar. Hürşit Ağa'nın verdiği avans suyunu çekip de açlık da eklenince sabır ve tahammüller iyice yıpranır. Aile fertlerinin sınırları Çukurova'nın geniş düzlüklerinin zorlu ve ağır şartlarından zaten yay gibi gerilmişken, küçük bir kıvılcımla büyük bir yangına yol açar. Topal Eskici ve oğlu Ali arasındaki tartışma, hiç hak etmediği hâlde büyük oğulun yüzünde patlayan şiddetli bir yumrukla son bulur.

Bu kavganın ardından aile tekrar ikiye bölünür. Oğulları tarlada kalarak kütlü işine devam eder; Topal, karısı, kızı ve kütlü macerası boyunca onlara hep destek olan, bu kısa zaman zarfında Zeliha ile anlaşan Ünal'la birlikte tekrar şehre dönerler.

Kütlüye gelirken tecrübe ettikleri trajedinin daha da büyüğü dönüşlerinde yaşanır; mahalleli nasıl haber almışsa yine seyir için toplanmıştır. Kamyondan inerken Topal Eskici'nin düşmesiyle sahne iyice kötüleşir ve bütün komşular artık izlemeyi bırakarak aynı anda onlara yardıma koşar. Ailenin kütlü mevsimi henüz bitmeden bu zamansız dönüşleri insanlarda yoğun bir "acıma" duygusu oluşturur, ibretlik bir hâlleri vardır. Hepsi de hastalıktan perişan, süzölmüş, zayıflamıştır. Hiçbirinin ayakta duracak hâli bile kalmamıştır. Komşuların bu aileyi uğurlarken gösterdikleri tavırla, döndüklerindeki tavrı büsbütün farklıdır; çünkü aile fertleri artık kimsenin kin duygusunu tetikleyemeyecek kadar acınası hâldedir. Aile fertleri tükenme noktasına gelmiştir; bu hâllerine hiçbir komşu duyarsız kalmaz. Topal Eskici'nin karısı ile en çok çekişen doktorun annesi, bu tecrübelerinin ardından onlara en çok desteği sağlayan kişi olur. Komşularca ilaçlar, çorbalar, meyveler, yemekler gönderilir. Aynı sıcak tavır esnafın çarşısında da görülür, "çarşılarının gülü", "küfürleriyle herkesi gülmekten kırıp geçiren" Topal Eskici'nin dönüşü âdeti bir bayram havası yaratır. Topal Eskici'yi gören herkes bir anda işi gücü bırakır ve etrafına toplanır, ezeli rakibi "tüyü bozuk göçmen" bütün samimiyetiyle ağlar ve komşusuna sevgiyle sarılır, köpüklü bir kahve ısmarlar. Topal bir kez daha aslında etrafındaki bütün insanların iyi olduğunu ama onu dünyaya karşı tahammülsüz kılanın "yokluk" olduğunu vurgular: "-Ulan, dedi, ulan tüyü bozuk. Seni çok horladım ben ya, bakıyorum sen de adamın tekisin be! Demek bizi birbirimize düşüren, itten rezil eden... 'Yokluk'un anasına avradına sövdü." (Orhan Kemal 1993:310)

Topal ve karısının kütlü toplama işinde çektikleri bütün sıkıntılara rağmen tek tesellileri, bu maceranın onlara "Ünal"ı kazandırmış olmasıdır. Bütün bu zor günler süresince Ünal hepsini, Zeliha'ya aday olabilecek en iyi kısmet olduğuna inandırmıştır. Tarlaya indikleri günden itibaren ailenin karşılaştığı bütün zorluklara pratik çözümler üreten (sıtma için kinin, atebrin getiren, aile fertlerinin büyük kısmı sıtmadan yatakta yatarken, onlara tarla işlerinde yardım eden, ırmakta bulaşık yıkayan, ırmaktan güğümlerle su taşıyan, yemekler pişiren, Topal'ın rakısını hiç eksik etmeyerek sınırlarını sürekli sakın tutan) Ünal, kendi tabiriyle her işi yapabilecek hatta "delinmedik kabağa bile girebilecek" kadar maharetli, becerikli ve işbilir bir kişidir. Ancak aynı zamanda ailenin ikiye bölünmesinde de bir dayanak noktası oluşturur: Topal Eskici zaten çok zorlandığı kütlü işinden bir an önce sıyrılarak, şehirdeki kıt kanaat ama her şeye rağmen daha rahat yaşamına dönmek ister. Ali'yle tartışırken, büyük oğlunun suratında yumruğunu bütün şiddetiyle patlatıp onlarla yolunu ayırırken zihninde hep bu zeki ve işbilir Ünal'a beslediği güven vardır. Artık oğullarına ihtiyacı kalmamıştır çünkü kendisini -her anlamda- anlayan ve bütün huysuzluklarını idare etmeyi çok iyi bilen başka bir oğul bulmuştur.

İki oğul ve torunlar tarlada kütlü işine devam ederken günden güne çok daha kötü şartlara katlanmak zorunda kalırlar. Aldıkları avansın uzun zaman önce bitişiyle artık sinek, sıtma, sıcak ve aniden gelen yağmura ek olarak bir de açlıkla mücadele

etmeye başlarlar. Bütün bunlar yetmezmiş gibi Irgatbaşı Hurşit Ağa'dan topladıkları pamuğun aldıkları avansı dahi karşılamadığını, hatta bu hâliyle ona borçlu olduklarını öğrenince bütün umutları, hayalleri hiç ummadıkları bir depremle tuz buz olur. Henüz büyük bir kısmı tarlada duran pamuğun toplanması için bir kamyon işçi daha getirilir. Bu işçiler arasında olan Zeynep ailenin ikinci kurtarıcısı olur. Yaptıkları yemeklerden getirerek perişan hâldeki bu insanlara yardım eli uzatır. Ünal gibi pratik, becerikli ve güçlü Zeynep bu zor günler içinde Ali ile anlaşır.

Topal Eskici çok sevdiği oğlu Ali'nin bir deri bir kemik tükenmiş bir vaziyette dükkâna gelip yığıldığı sahneyi dehşet içinde izlerken artık bambaşka bir insandır; ailesini bu noktaya sürükleyen daha iyi bir yaşam arzusuna ve hayaline isyan eder:

"Topal eskici artık kendirini kemendini, onu tutan, kolunu kanadını kıpırdatmasını engelliyen görünmez bağları koparmış sahici bir devdi..."

-Yazısı da bataydı, yabanı da. İyi kötü, yarı aç, yarı tok dükkânımızda her zamanki ağıdımızı ağlamak varken... içine sıçaydım ısmarışçılığının da, güm güm gümüliyen konağının da!" (Orhan Kemal 1993: 362, 361)

Romanın sonunda ikiye bölünen aile tekrar bir araya gelir. Yazar, "problem alanı olarak eskici ailesinin kenetlenmesini seçtiği için vaka, çatışma-durulma-çatışma-durulma şeklinde Topal Eskici etrafında düğümlenir." (Narlı 2002: 204) Topal Eskici perişan hâlde şehre dönen hasta oğulları ve torunlarının tedavileri ve ödeyemedikleri borçları için hiç tereddüt etmeden "dünyada mekân" fikrini rafa kaldırır ve değerinin çok altında bir fiyata ekmek teknesinden vazgeçer. Aile fertleri bu defa "ölüm" mücadelesinde aynı çatı altına toplanmıştır. Dükkânın parası bir süre daha idare edecektir ancak sonra? Topal Eskici sonrasını hiç düşünmez, bir baba olarak üstüne düşeni yapmış olmanın huzuru içindedir. Ancak hâlâ hatayı kendinde göremeyecek kadar sağduyudan yoksundur ve sıfırı tüketmiş olmasına rağmen insanlar karşısında "boynu bükük" durmaktansa "kuyruğu dik" olmayı tercih eder:

"Oğlanlarla torunlar kurtulmuşlardı ya ölümden, üst yanı vızgelir, tırıs giderdi. Demek ki Allah istemiyordu yer, yurt yosun tutmalarını. Son durak ölümdü. Ölümden öteye köy yoktu ya!"

O sabah, bir elinde örs öbür elinde çekiç, evden çıktı. Mahallelinin acıyan bakışları önünde sokağı tok tok tok geçti. Sıfırı iyice tüketmişti ama, kuyruğu hâlâ dik, dimdikti!." (Orhan Kemal 1993: 368).

Varlık, sosyal statü, itibar ve iktidarını yeniden kazanabilmek için yoksulluktan kurtulamayacağını anlayan Topal Eskici artık değerlerin, inançların, ilişkilerin değiştiği başka bir çağa geldiğinin geç de olsa kabullenir. Artık dedesi Resul Ağa'nın konağı gibi konaklar yeryüzünde bile kalmamıştır. O konaklar ortadan kalkarken insanlığa dair ne varsa -vefayı, kadir kıymet bilmeyi ve hepsinden önemlisi fakirin hâlinde anlamayı- birlikte götürmüştür.

Romanda işbilir ve pratik kişiler olarak gösterilen Zeynep ile Ünal, romanın sonunda bir dokuma fabrikasında iş bulurlar. Aileye sonradan dâhil olan bu iki kimsesiz genç bir kez daha ailenin kurtarıcısı olmuştur. Fabrika, romandaki kıymetiyle dünyanın değişen yüzünün sembolü olarak düşünüldüğünde, ailenin geleneksel geçim olanaklarından zaruri de olsa vazgeçip, Ünal ve Zeynep'le birlikte değişimin bir parçası olmaya başlamasının işareti gibidir. Çağı yakalamanın ancak değişime ayak uydurmayla gerçekleşebileceği görüşüne de bir göndermedir. Bir zamanlar Topal'ın babasının arzu ettiği gibi fabrikayı, yani teknolojiyi sevenler kazanacaktır.

Sonuç

Toplumsal değişme çeşitli mekanizmalar tarafından şekillenen çok yönlü, çetrefil ve girift bir kavramdır. Özellikle siyasî, ekonomik ve teknolojik alanlardaki değişimler yekûnu toplumsal değişimin hızını ve yönünü de belirler. Tanzimat'tan itibaren başlayan değerler değişimi, Cumhuriyet döneminde ülkenin hemen her alanında ve kurumunda gerçekleştirilen yenilenme süreciyle baş döndürücü bir hız kazanmıştır. Cumhuriyet'ten itibaren Türkiye'nin sahne olduğu değişim ve dönüşümler toplumda çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Orhan Kemal romanlarında, özellikle 1930'lu yıllardan başlayarak ülkedeki değişim ve dönüşümleri bütün yönleri ve gerçeklikleri ile anlatmaya çalışırken, özellikle bu değişimlerin toplumda yarattığı problemlere odaklanır. Bunları ele alırken kalemini, refah içindeki insana değil, söz konusu problemlere maruz kalan, yaşamak için didinen, "ekmek kavgası" vermek zorunda olan, mücadelecî, sahip olduğu ne varsa zorluklarla elde eden geniş kitleye yöneltir.

Eskici Dükkânı böyle bir dikkatin ürünü olarak Türkiye'nin 1950'li yıllardaki siyasî, ekonomik, teknolojik değişimlerin inşa ettiği yeni bir toplumdan söz ederken, bu değişimlerin ortaya koyduğu modern yaşam ve algı biçimine, yeni üretim ve tüketim usullerine eklemelenemeyen küçük bir zanaatkâr ailesini merkeze alır. "Sanayileşme hareketlerini ve doğurduğu problemleri, bu problemlerin aile bağlarına yansımalarını, dürüst ve vatansever olanlarla, sadece kendi çıkarını hesaba katanları anlatışıyla bir dönemi farklı gerçeklikleriyle gündeme getirmeye çalışır." (Narlı 2002: 184-185) Topal Eskici ve ailesi sahip oldukları iyi yaşam standartlarından, hızlı ve trajik bir şekilde düşerken, bu çöküşün yarattığı gerginlik yüzünden birbirleri ile de cebelleşmek zorunda kalırlar. Roman boyunca, değişime ayak uyduramamanın yol açtığı yoksullukla artan gerginlik, geleneksel değerlerle modern değerlerden kaynaklanan anlayış zıtlığıyla da beslenerek ivme kazanır. Romanda insanları kötüleştirenin "bozuk düzen" olduğu, onları olumsuz davranışlara sevk edenin "ihtiyaçlar ve mecburiyetler" olduğu sık sık vurgulanır. Çatışmaların merkezindeki Topal Eskici'nin hem aile içindeki ilişkilerinde hem de sosyal hayatındaki kuyruğu dik, asabî, saldırgan, küfürbaz, inatçı, dediği dedik kişiliğinin temelinde üç neden vardır: Yokluk, ataerkil değerlere mutlak bağlılığı ve dünyadaki değişime kendini kapatmış

olmasıdır. Topal Eskici çocukluk yıllarındaki imkânları kaybetmiş olduğunu, Resul Ağa'lı devirlerin kapanıp gittiğini bir türlü kabullenemez. İçinde yetiştiği geleneksel kodları, yaşadığı çağda, hiçbir esnekliğe müsaade etmeden muhafaza eder. Vatan için yaptığı fedakârlığının yok sayılmasını mübah gören modern toplumun kolektif manevi benliğindeki değişimi sindiremez. İnatla, herkesçe unutulup sırt çevrilen bir geçmişin gölgesiyle yaşıyor olması; yeni toplum düzeninde kendine ve ailesine yer edinin hayatlarını daha iyi şartlara taşıyabilme ihtimalini de sıfırlar. Onun kararları ve tavırları, sadece kendisini değil bütün aile fertlerinin kaderini şekillendirir; aile içinde uyumsuzluklara, huzursuzluklara, kavgalara ve üzüntülere sebebiyet verir. Topal Eskici yeni dünyada artık eski devirlerin "fosilleşmiş" yarattığı konumuna düşmüştür. Çağının ancak güldürdüğü zaman ilgi duyulan "antika insan"ıdır.

Eskici Dükkânı'nı aynı zamanda trajik bir hayal hakikat çatışmasının romanı olarak da düşünmek yerinde olur. Her türlü olumsuz koşula rağmen bütün aile fertleri hep iyi günlerin hayalini kurarak yaşarlar. Hatta Zeliha hariç hepsi de "kütlü toplayarak" kazanacakları para ile eski refah günlere geri dönmeyi umut edebilecek kadar safdildirler. Romanın sonunda tek varlıkları tek dayanakları olan, Topal Eskici'nin sürekli "dünyada mekân, ahrette iyman" sözüyle bağrına bastığı dükkânlarını da kaybederler. Âdeta Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmuşlardır. Öyle ya da böyle, dağılıp parçalanmak üzere olan aile bir araya gelmiş, birbirine kenetlenmiştir. Topal'a göre bu hayatta artık dinlenmek mümkün olmayacaktır, ömrünün son noktasını koyuncaya kadar çalışacaktır; görünen o ki pazarlık "mezar"a kadardır. Hayatta huzura erecek vakti kalmamıştır ama mezarda uzun uzun dinleneceğini düşünerek teselli bulur.

Kaynakça

- Alangu, Tahir (1970). "Orhan Kemal'in Romancılığı",
<https://core.ac.uk/download/pdf/45608986.pdf> [Erişim Tarihi: 02.05.2020]
- Bayer, Ali(2013). "Değişen Toplumsal Yapıda Aile",
(<http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000109766/5000102097.pdf?>) [Erişim Tarihi: 08.05.2020]
- Bezirci, Asım(1994). *Orhan Kemal: Hayatı, Sanat Anlayışı, Hikâyeleri, Romanları, Oyunları, Röportajları, Anıları*, İstanbul: Evrensel.
- Gültekin, Mehmet Nuri(2010). *Orhan Kemal'in Romanlarında Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat*, İstanbul: Everest.
- Karakuş, Hidayet (2012). "Romanlarını Yaşayan Orhan Kemal", *Orhan Kemal*, ed. Ahmet Ümit ve Işık Öğütçü, Ankara: Kültür Bakanlığı, s.72-76.
- Kaya, Yunus (2015). "Türkiye Ekonomisinin Dönüşümleri Işığında Tabakalaşma", *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, ed. Lütfi Sunar, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.155-176.
- Kongar Emre (2000). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Moran, Berna (2009). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul: İletişim.
- Narlı, Mehmet (2002). *Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Orhan Kemal (1993). *Eskici Dükkânı*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Subaşı, Necdet (2002). "Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları."
([http://necdetsubasi.com/bildiriler/11-toplumsal-degisime-aile-ve-yeni-risk-alanlari,%20\(26\)](http://necdetsubasi.com/bildiriler/11-toplumsal-degisime-aile-ve-yeni-risk-alanlari,%20(26))) [Erişim Tarihi: 15.04.2020]
- Sunar, Lütfi (2015). "Toplumsal Değişimi Açıklamak: Temel Kavram ve Kuramlar", *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, ed. Lütfi Sunar, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.1-36.
- Yaka Aydın (2001). *Sosyal Değişme Türk Modernleşmesi*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.